

СТАНОВИЩЕ СІМЕЙ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті представлено та проаналізовано деякі статистичні показники, що характеризують становище сімей у Чернігівській області.

Ключові слова: сім'я, домогосподарство, прийомна сім'я, діти-сироти, статистика.

Постановка проблеми та її значення. Сім'я є базовою передумовою функціонування соціуму, первинним осередком демографічного процесу. Життєдіяльність і розвиток української сім'ї в умовах соціально-економічної та постіндустріальної трансформації суспільства є складними і суперечливими. Посилення майнового і соціального розшарування населення, зниження його життєвого рівня, загострення соціальних патологій – алкоголізму, наркоманії, насильства – породжують такі небезпечні явища як маргіналізація частини сімей, поширення соціального сирітства, безпритульності та бездоглядності дітей.

В Чернігівській області, як і в Україні в цілому, можна констатувати кризу сім'ї, що пов'язана з цілою низкою протиріч, найважливіше з яких виникає між сім'єю та суспільством. В умовах суттєвих демографічних змін, а саме нестабільності шлюбу, що призводить до зростання кількості розлучень та неповних сімей, перевищення рівня смертності над рівнем народжуваності постає проблема формування та реалізації державної політики, здатної вивести з кризи як суспільство в цілому, так і важливі його інститути, серед яких чільне місце відводиться сім'ї [3].

Метою даної статті є на основі статистичного аналізу визначити основні проблеми та форми допомоги сім'ям та дітям у Чернігівській області.

За даними головного управління статистики у Чернігівській області, на початок 2011 року в області налічувалося 155,9 тисяч господарств з дітьми.

Таблиця 1

Розподіл домогосподарств з дітьми за кількістю дітей у їх складі в Чернігівській області (відсотків до кількості домогосподарств з дітьми)

	Домогосподарства з дітьми (тисяч)	Одна дитина	Дві дитини	Три дитини і більше
2011	155,9	83,7	16,0	0,3
2010	157,1	81,7	18,0	0,3
2009	155,6	79,3	19,9	0,8

Як бачимо, загальна кількість домогосподарств з дітьми скоротилася. Переважна кількість сімей (83,7%) воліє мати лише одну дитину, що призводить до депопуляції процесу зменшення чисельності населення внаслідок перевищення рівня смертності над рівнем народжуваності. Слід згадати, що Чернігівська область займає одне з останніх місць за кількістю приросту населення в Україні.

Однією з найбільш гострих проблем сім'ї в Чернігівській області, як і в Україні в цілому, залишається нестабільність шлюбних відносин та вірогідність розпаду сім'ї внаслідок розлучення. Хоча втішними є дані, що впродовж 2000–2010 рр. в області спостерігається позитивна тенденція до зниження розлучуваності як в абсолютному (кількість розлучень), так і у відносному вимірі. Якщо в 2005 році їх було зареєстровано 4,1 тис., то у 2010 цей показник знизився до 2,6 тис.

Таблиця 2

Окремі показники демографічної статистики в Чернігівській області

	2005	2008	2009	2010
Чисельність дітей на кінець року, тис.	199,4	179,5	175,9	172,4
Кількість позашлюбних народжень, тис. осіб	2,0	2,2	2,5	2,5
у % до загальної кількості народжених	23,0	22,3	23,5	24,6

Спостерігаємо зниження чисельності дітей і збільшення, порівняно з 2008 роком, кількості позашлюбних народжень. Звідси можна допустити, що особливістю розвитку шлюбно-сімейних відносин на зламі тисячоліть є різноманітність форм сімейних об'єднань і шлюбних стосунків. Незареєстрований шлюб, дистанційний шлюб, гостьовий шлюб – такі форми шлюбних об'єднань, які раніше були винятком, зараз є поширеним явищем. Отже, за результатами вибіркового обстеження, як і за даними Всеукраїнського перепису населення, основною формою організації шлюбних відносин між чоловіком та жінкою в Україні залишається офіційно зареєстрований шлюб. Однак кожна десята шлюбна пара офіційно не реєструє свої стосунки.[3]

За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, у Чернігівській області налічується 22,7 тис. неповних сімей (14,6% від загальної кількості домогосподарств із дітьми).

Таблиця 3

**Розподіл домогосподарств, у складі яких є діти,
які не мають одного чи обох батьків у Чернігівській області**

	Розподіл домогосподарств, у складі яких є діти, які не мають одного чи обох батьків (%)			
	за кількістю дітей в їх складі			за кількістю дорослих осіб в їх складі
	одна дитина	дві дитини	три дитини і більше	одна особа
2011	87,0	11,5	1,5	61,0
2010	81,5	18,5	-	36,4
2009	89,1	10,8	0,1	39,8

Зростає в області й кількість неблагополучних сімей.

Нерідко така сім'я сама не може подолати труднощі сама й потребує сторонньої допомоги, кваліфікованої підтримки.

За даними центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, у 2010 році суб'єктами соціальної роботи надано інформацію про 1176 кризових сімей, в яких виховується 2220 дітей (у 2009 році – 1380 родин).

З метою визначення оцінки потреб дитини та її сім'ї, а також пріоритетності їх проблем, у 2010 році проінспектовано 1166 родин, що складає 99 % від загальної кількості виявлених. Загалом, центрами здійснено 3362 соціальне інспектування. На обліку районних та міських центрів СССДМ у 2010 році перебувало 1934 кризові родини. В результаті роботи 751 сім'ю знято з обліку як таку, що пододала складні життєві обставини. Це становить 39% від загальної кількості облікованих.

Найбільша кількість родин опинилися в складних життєвих ситуаціях через наступні обставини: зневажливе ставлення, складні стосунки в сім'ї, алкогольну або наркотичну залежність її членів тощо. Ці причини залишаються основними впродовж останніх років.

Діаграма 1

Відсотковий розподіл складних життєвих обставин

У порівнянні з 2009 роком на 3% збільшилось число родин, стосовно яких здійснювався соціальний супровід. У поточному році такою формою роботи охоплено 793 кризові родини (в них виховується 1578 дітей), що складає 41% від загального числа сімей, що перебували на обліку впродовж року, 105 сімей, що перебували під супроводом, виховують дитину під опікою/піклуванням (13%), 210 – багатодітні родини (27%).

Основними причинами взяття під соціальний супровід кризових сімей були: проблеми складних стосунків у родині – 32%, залежностей/співзалежностей (алкогольна, наркотична тощо) – 16%, сирітство – 11%.

Але, на жаль, не рідко справа закінчується вилученням дитини з біологічної сім'ї. Високим залишається показник кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Нами проаналізована кількісні показники інтернатних закладів та закладів соціального захисту для дітей.

Таблиця 4

**Кількісні характеристики інтернатних закладів
на кінець визначених років**

	2005	2008	2009	2010
Школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьків-ського піклування	2	2	3	3
у них дітей	435	251	303	297
Дитячі будинки, що перебувають у сфері управління МОН	1	1	1	1
у них дітей	89	52	55	52
Будинки дитини, що перебувають у сфері управління МОЗ	1	1	1	1
у них дітей	120	97	78	73
Будинки дитини, що перебувають у сфері управління Мінпраці	2	2	2	2
у них дітей	253	220	217	206

Також в області функціонують притулки для неповнолітніх – заклади соціального захисту, створені для тимчасового перебування у ньому дітей віком від 3 до 18 років.

Таблиця 5

**Соціальна характеристика вихованців
притулків для дітей**

	2005	2008	2009	2010
Притулки для дітей	2	2	2	2
у них вихованців	395	425	306	246
Кількість вихованців, які перебували в притулку впродовж року	395	425	306	246
з них				
мали повну сім'ю	139	97	54	36
мали неповну сім'ю	197	293	203	149
із сім'ї, яка перебуває в складних життєвих обставинах	162	260	171	85
діти-сироти й діти, позбавлені батьківського піклування, із ЗНЗ, ПТНЗ, дитячих будинків	40	21	18	22
діти-сироти й діти, позбавлені батьківського піклування, із ДБСТ та прийомних сімей	–	–	2	7
діти-сироти й діти, позбавлені батьківського піклування, із сімей опікунів або піклувальників	19	14	29	32

Як бачимо, наявне зменшення кількості вихованців, що перебували в притулках, хоча даний факт можна пов'язати із загальним зменшенням кількості дітей в області. Великою залишається частка вихідців із неповних сімей. Помітно виросла кількість дітей-сиріт й дітей, позбавлених батьківського піклування, вилучених із сімей опікунів або піклувальників. З'явився й "новий" показник – кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, із ДБСТ та прийомних сімей. Останній, на нашу думку, свідчить про необхідність забезпечення якісного здійснення соціального супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу, а також забезпечення якісної підготовки кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі з метою підвищення їх виховного потенціалу.

Загалом по Чернігівській області залишається високим показник кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Кількість дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та усиновлених

	2005	2008	2009	2010
Загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на кінець року	2204	2985	2915	2809
Кількість дітей, усиновлених упродовж року громадянами України	104	101	134	109
з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування	43	63	79	69
з числа дітей, які проживають з одним з батьків і усиновлених вітчимою (мачухою)	16	42	44	45
іноземцями	27	21	35	24
	61	38	55	40

Виконуючи програму матеріальної підтримки дітей-сиріт, дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, та сімей, в яких такі діти проживають, держава проявляє турботу щодо реалізації права дитини на гідне існування. Нами проаналізована кількість дітей, які потребують опіки і основні виплати, що були здійснені сім'ям цих дітей.

Таблиця 7

Діти, які перебувають під опікою чи піклуванням, та на яких призначено державну допомогу сім'ям з дітьми

	2005	2008	2009	2010
Кількість дітей, які перебували під опікою чи піклуванням з них	1616	1758	1703	1690
на яких призначено державну допомогу сім'ям з дітьми	1116	1352	1556	1480
у % до загальної кількості дітей, які перебували під опікою чи піклуванням	69,1	76,9	91,4	87,6

Таблиця 8

Виплата органами соціального захисту окремих видів державної грошової допомоги сім'ям з дітьми (тис. грн.)

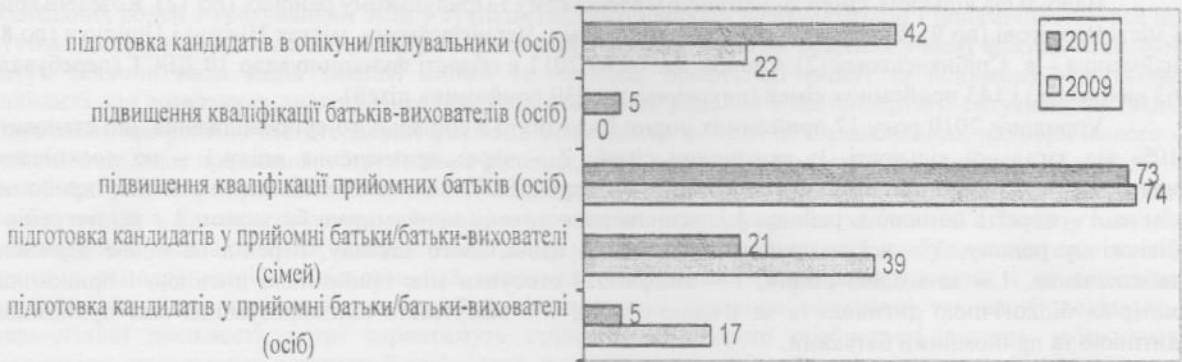
	2005	2008	2009	2010
Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами	1701,0	3276,9	3766,1	4827,5
Допомога при народженні дитини	8612,5	115602,4	168729,8	204232,2
Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	12344,6	42089,8	48435,1	90501,3
Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування	3064,0	8747,2	20518,1	27175,8
Допомога на дітей самотнім особам (матерям, удовам і т.д.)	7199,5	30127,9	33411,4	47207,6
Допомога при усиновленні дитини	-	-	253,0	371,1

Значним кроком у напрямку деінституалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування стало прийняття Закону України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" від 13.01.2005 р., та розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. про схвалення Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. На першому етапі виконання даної Програми здійснюється запровадження сімейних форм виховання дітей-сиріт – прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. Досвід функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу (далі ДБСТ) доводить, що разом зі створенням для дитини можливостей зростання в безпечному та сприятливому для розвитку особистості середовищі,

сімейні форми влаштування краще готують своїх вихованців до самостійного дорослого життя, дають реальні приклади сімейних стосунків, зберігаючи разом із тим шанс на повернення в біологічну родину. Окрім економічної рентабельності, дитячі будинки сімейного типу і прийомні сім'ї довели в цілому свою виховну ефективність. Продовж 2010 року в Чернігівській області до центрів соціальних служб з метою створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу звернулися 31 особа та 56 родин. На облік з питань створення сімей взято 10 осіб і 31 родину. За Програмою підготовки кандидатів в опікуни, піклувальники, прийомні батьки та батьки-вихователі пройшли навчання та отримали рекомендації 5 осіб та 21 родина. Результати представлені нами у діаграмі 2.

Діаграма 2

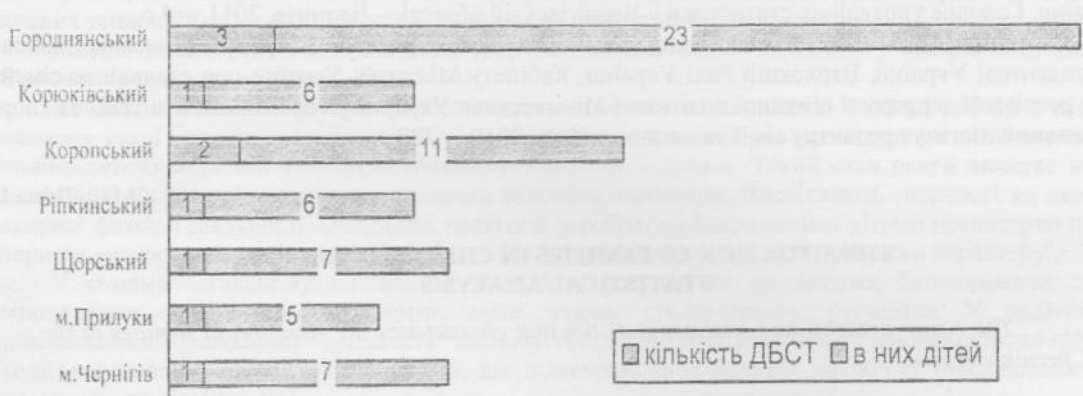
Порівняльні дані щодо підготовки кандидатів в опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, підвищення кваліфікації

Отже, обласним центром здійснено навчання та видано рекомендації лише 50% осіб із числа взятих на облік та 68% сімей. Також підготовлено 42 потенційні опікуни та піклувальники. За зазначений період обласним центром здійснено навчання з метою підвищення виховного потенціалу для 73 прийомних батьків та 5 батьків-вихователів, що становить 76 % від загальної потреби у навчанні прийомних батьків. Під соціальним супроводженням центрів у 2010 році перебувало 162 прийомні сім'ї, в яких виховувалось 257 дітей, та 10 дитячих будинків сімейного типу, в яких виховувалось 65 дітей-вихованців. У розрізі районів дані щодо функціонування в області дитячих будинків сімейного типу і влаштованих у них дітей-вихованців подано на діаграмі 3.

Діаграма 3

Дані щодо функціонування в області ДБСТ і влаштованих у них вихованців

Дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї

	2005	2008	2009	2010
Кількість будинків сімейного типу	1	6	7	10
У них дітей	8	50	52	75
вихованців	6	41	44	63
рідних (уключаючи усиновлених)	2	9	8	12
Кількість прийомних сімей	1	101	142	145
У них дітей	2	218	313	317
вихованців	2	153	221	239
рідних (уключаючи усиновлених)	–	65	92	83

Найбільша кількість сімей функціонує у Менському і Прилуцькому районах (по 12), Козелецькому і місті Чернігові (по 9), Городнянському, Ріпкинському, Чернігівському, містах Ніжині і Прилуки (по 8), найменша – в Срібнянському (2). Станом на 01.01.2011 в області функціонувало 10 ДБСТ (перебувало 63 вихованці) і 145 прийомних сімей (виховувалось 239 прийомних дітей).

Упродовж 2010 року 17 прийомних родин було знято з соціального супроводження, що становить 10% від загальної кількості. Із зазначених сімей: 2 – через призначення опіки, 1 – по досягненню повноліття прийомної дитини, 3 – переведено в статус ДБСТ, 1 – влаштовано дитину в іншу прийомну сім'ю, 1 – переїзд до іншого району, 1 – усиновлення дитини прийомними батьками, 2 – реінтеграція в біологічну родину, 3 – вступ прийомних дітей до навчального закладу, перехід на повне державне забезпечення, 1 – за згодою сторін, 1 – конфліктні стосунки між прийомною дитиною і прийомною матір'ю, біологічною дитиною та за згодою сторін, 1 – відсутність взаєморозуміння між прийомною дитиною та прийомними батьками.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши статистичні дані стосовно становища сімей в Чернігівській області, робимо висновок про збільшення кількості проблем у сімейному середовищі (нестабільність шлюбних відносин, перевищення рівня смертності над рівнем народжуваності, зниження чисельності дітей і збільшення кількості позашлюбних народжень). Обласною і районними адміністраціями, а також різними соціальними інституціями проведена значна кількість заходів стосовно покращення визначеної нами ситуації. Але наразі, статистичні показники свідчать про необхідність посилення усіх напрямів роботи у закладах соціального захисту, а також безпосередньо з сім'ями і дітьми, що потребують допомоги та підтримки.

Використані джерела

1. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / Черенько Л.М., Полякова С.В., Реут А.Г. та ін. / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Український центр соціальних реформ, 2009. – 288 с.
2. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства, у Чернігівській області / Держкомстат України. Головне управління статистики у Чернігівській області. – Чернігів, 2011. – 4 с.
3. Становище сімей в Україні (за підсумками 2000-2009 років): Щорічна державна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної політики / Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут розвитку сім'ї та молоді. – Київ, 2010. – 227 с.

Mahotkina L.B.

THE SITUATION OF FAMILIES IN CHERNIHIV REGION:
STATISTICAL ANALYSIS

The paper presents and analyzes statistics that characterize the situation of families in the Chernihiv region.

Key words: family, family priyomnaya, orphans, the statistics.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2011 р.